Žaneta Dvořáková (Praha)

K TERMÍNU „LIDOVÁ ETYMOLOGIE“ V ČESKÉ ONOMASTICE[1]

THE TERM “FOLK ETYMOLOGY” IN CZECH ONOMASTICS

The term folk etymology is traditionally used to denote an erroneous, usually arbitrary connection of an etymologically opaque word to a word which is similar in the form or meaning but it is of different origin. Our approach is wider, we consider folk etymology as a part of folk linguistics.

Folk (or also learned) etymology is one of the oldest methods of interpreting proper names and we can meet this phenomenon as early as in medieval chronicles. Folk interpretations often grow into size of etymological tales. They represent the period of the so-called pre-scientific etymology. However, folk etymology has not been replaced by scientific etymology, it is still alive and part of language users’ awareness.

The term “folk etymology” was introduced by E. Förstemann in his paper *Über deutsche Volksetymologie / About German Folk Etymology* (1852) where he mentioned a whole range of examples for proper names. The term folk etymology coined by Förstemann was, despite some criticism, adopted into other languages including Czech. Three years later and independently of Förstemann, H. Wedgwood published a paper on what he called “false etymologies”. Similar terms actually appear in other languages as well but they are considered problematic as they imply something improper. Folk etymology is sometimes treated as a non-scientific deformation of a language reality, as a misleading, deceptive preconception, which the educated scientists shall make sure to remove. F. de Saussure even supported the idea of folk etymology being something “pathological”. However, this opinion of his was frequently criticised. Nowadays, we do not perceive folk etymology as something wrong which is to be corrected. In our conception, the folk etymology is understood as a natural tendency of language users to explain foreign and opaque words as well as proper names, and to interpret, search and clarify the meaning connections even if these are not present.

Key words
onomastics; proper names; terminology; folk etymology; false etymology

Klíčová slova
onomastika; vlastní jména; terminologie; lidová etymologie; falešná etymologie

1. Hledání vhodného termínu

V *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* vypočítala Ilona Janyšková termíny, které se užívají pro označení „mylného, zpravidla nahodilého spojování slova

[1] Tento příspěvek byl prezentován na 21. celopolské a mezinárodní onomastické konferenci s názvem „Terminologia onomastyczna – Nazwotwórstwo“ (Kazimierz Dolny, Polsko, 4.–6. 10. 2018).

etymologicky neprůhledného se slovem formálně nebo významově podobným, geneticky však odlišným“, vedle zavedeného termínu **lidová etymologie** se objevuje i „**naivní etymologie**, **falešná etymologie**, **mylná etymologie**, **lichá etymologie**, **pseudoetymologie**, **etymologická reinterpretace**, **lexikální asimilace**, **foneticko-sémantická asimilace** aj.“ (Janyšková, 2016, s. 986).[2]

V našem příspěvku se zaměříme na to, jakým způsobem se s těmito termíny pracuje v české onomastice. Všímat si budeme i toho, jak teoretikové zabývající se obecně lidovou etymologií zacházejí s propriálním materiálem.

1.1 Lidová etymologie

Termín **lidová etymologie** (Volksetymologie) zavedl mladý německý lingvista Ernst Förstemann ve svém článku z roku 1852 s názvem *Über deutsche Volksetymologie*. Navrhl v něm rozlišit etymologii **vědeckou** (wissenschaftliche), **učenou** (gelehrte) a **lidovou** (volkstümliche). Vědeckou etymologii považoval za nejvyšší stupeň. Jako učenou etymologii označoval předvědecké etymologické bádání především řeckých a římských gramatiků. Lidovou etymologii chápal jako přirozený proces, který podle něj vychází z podstaty nevzdělaného „lidového ducha“, který se snaží objasnit původ a spojitost slov. Termín lidová etymologie aplikoval na dva typy případů: jednak na přechod domácích neprůhledných a izolovaných slov k jiné, životaschopnější rodině, jednak na přiřazení cizích slov a jmen (či jejich částí) k podobným domácím slovům (Förstemann, 1852, s. 2–3; srov. Rejzek, 2009, s. 11). Ve své studii uvedl i celou řadu příkladů z oblasti propriální. Na tomto místě bychom měli připomenout, že Ernst Förstemann byl i významným onomastikem, jeho práce *Altdeutschen Namenbuch* (1857) a *Die deutschen Ortsnamen* (1863) jsou považovány za průkopnická díla v oblasti výzkumu místních jmen. Můžeme si snad dovolit říct, že výzkum lidové etymologie tak byl od počátku úzce spjat s výzkumem onomastickým.

Förstemannův termín **Volksetymologie** byl přejat i do dalších jazyků: v angličtině se mluví o **folk** nebo **popular etymology**, ve francouzštině se používá termín **etymologie populaire**, v ruštině **narodnaja etimologija** (народная этимология), v polštině **etymologia ludowa**, v češtině **lidová etymologie** atd. (Rejzek, 2009, s. 17). Termín lidová etymologie byl od začátku kritizován. Výhrady se přitom týkaly obou částí tohoto slovního spojení. Výraz lid implikuje „nižší vrstvy obyvatelstva“, ovšem „proti tomu se namítá, že působení tzv. lidové etymologie není

[2] Problematiku názvosloví detailně představil Jiří Rejzek ve své monografii *Lidová etymologie v češtině* (2009), shrnul v ní též dosavadní výzkum u nás i v cizině a navrhl svou vlastní klasifikaci lidové etymologie. Ze zahraničních prací na toto téma můžeme zmínit např. monografii Heike Olschansky *Volksetymologie* (1996).

omezeno na prostý lid: působí i ve vzdělaných kruzích, jen tam často nabývá vědomější podoby“ (Rejzek, 2009, s. 17). I užívání termínu etymologie v souvislosti s lidovou etymologií je sporné, protože jde spíše o motivace či etymologická spojení než o etymologický výklad. Vladivoj Zlatohlávek (1968, s. 246), který se zabýval změnami v českých zeměpisných jménech pod vlivem lidové etymologie, správně upozornil na to, že zvl. u působení slov na sebe na čistě fonetické bázi se „nevyskytují vlastně žádné prvky etymologické povahy a jasně ukazují na nepřesnost a nevhodnost termínu lidová etymologie pro oblast těchto jevů.“ Přes podobné výtky se i u nás termín lidová etymologie zabydlel.

1.2 Falešná etymologie

Nezávisle na Förstemannovi publikoval o tři roky později Hensleigh Wedgwood (1855) článek, v němž lidovou etymologii nazýval **false etymologies**. Podobné názvy se pak objevily i v dalších jazycích: v ruštině **ložnaja etimologija** (ложная этимология), ve francouzštině **fausses étymologie**, v němčině **falsche Etymologie** nebo **Pseudoetymologie** (Rejzek, 2009, s. 20). František Trávníček (1935, s. 212) uvedl ve své *Historické mluvnici československé* vedle termínu lidová etymologie též označení **etymologie mylná** nebo **lichá**. I tyto termíny jsou však problematické, neužívají se vždy ve zcela stejném významu, navíc implikují, že se jedná o něco nepatřičného (viz Rejzek, 2009, s. 20). Poukázala na to i Světla Čmejrková, podle níž se s lidovou etymologií zpravidla „zachází jako s nevědeckou deformací jazykové skutečnosti, jako s předsudkem ‚scestným‘, ‚zavádějícím‘, který musí vědecká osvěta odstraňovat.“ (Čmejrková, 1992, s. 58). Ferdinand de Saussure zastával dokonce názor, že je lidová etymologie něčím „patologickým“ (1989, s. 425, pozn. 286). Saussurův názor byl však hojně kritizován (srov. u nás např. Kořínek, 1936, s. 82; Ducháček, 1953, s. 141). Otto Ducháček ve své polemice se Saussurem o (ne)záměrnosti lidové etymologie použil jako argument i oblast propriální: „Musíme ovšem přiznat, že skutečně smysl pro etymologisování v lidu existuje, což se projevuje nejzřetelněji vymýšlením ‚etymologických pověstí‘, které vykládají vznik místních jmen a názvů, samozřejmě jen na základě tvarové podobnosti slov.[3] (…) Zde je však nutno mít se na pozoru, zda jde skutečně o lidovou pověst prýštící z etymologizujícího zájmu lidu, či o umělý výtvor spisovatele,[4]

[3] Srov.: „‚Ze všech prostonárodních etymologií vychází snaha nesrozumitelné učinit srozumitelným, a netrpěti, aby jméno místní bylo zvukem lichým.‘ (…) Lidový etymologický výklad se řídil jen zvukem slov a z toho plynoucím jejich zdánlivým smyslem, ne smyslem skutečným, jenž v době, kdy výklad vznikl, byl zpravidla již zapomenut, a proto širokým vrstvám národního společenství již neznámý.“ (Honl, 1968, s. 60)

[4] Pro lidové etymologie, které jsou součástí rétorických figur básníků, se někdy používá i termín **poetická/básnická etymologie** (srov. Rejzek, 2009, s. 62–64). O básnické etymologii hovoří

který si sám slovo třeba ještě upravil pro své vybájené vyprávění a od něhož lid pověst převzal.“ (Ducháček, 1953, s. 141–42)

1.3 Naivní a nevědecká etymologie

Dalším termínem, který Ilona Janyšková ve výše zmíněném výčtu uvedla, je **naivní etymologie**. Rudolf Šrámek se ve svém *Úvodu do obecné onomastiky* problematice lidové etymologie nevěnuje, uvádí pouze: „Dlouhé období naivního způsobu interpretace proprií bylo (zejména od počátku 19. stol.) vystřídáno ‚etymologickým‘ pojetím výkladů vlastních jmen s upřednostněním historicko-filologického pohledu a postavením nauky o vlastních jménech jako pomocné vědy jiných vědních oborů, zvláště historických.“ (Šrámek, 1999, s. 67; srov. Janyšková, 2016, s. 986) Označuje tak tedy období předvědecké.[5] S naivními lidovými či bakalářskými výklady se však setkáváme i dnes, jak na to upozorňuje Jaroslav David (2010b, s. 70): „Po roce 1945 je nevědecká etymologie již jen pouhou kuriozitou a výrazně neovlivňuje jazykovědu ani historii. Nemizí však zcela. Objevuje se v dílech lingvistů-amatérů, ale uplatňuje se rovněž v reklamních textech nebo jako prostředek popularizace jazykovědy, zejména onomastiky.“ Jaroslav David, který se zaměřil na problematiku lidové etymologie u toponym, zároveň upozornil na rozkolísanost názvosloví, a navrhl proto zavést jednotné označení **nevědecká etymologie** (David, 2010b, s. 58), čímž ovšem vědomě setřel rozdíl mezi etymologií lidovou (která je chápána primárně jako neintencionální) a učenou/bakalářskou (jejímž autorem je podle Davida obvykle člověk mající jisté humanitní, často dokonce lingvistické vzdělání nebo povědomí, který používá nevědecký etymologický výklad slova záměrně, např. v kronikách, legendách nebo ve vlastivědných a jazykovědných pracích 19. a 20. století).

2. Přístupy k lidové etymologii

K lidové etymologii bylo zprvu přistupováno z pozice etymologie a historické lexikografie (srov. Erhart – Večerka, 1981, s. 121). Domněnky „lidu“ přitom byly

---

např. i Konštantín Palkovič (1989, s. 92–94) v souvislosti s tvorbou Jána Hollého. V širším pojetí by se jistě mohla vztáhnout i na oblast celé umělecké literatury, včetně pověstí a kronik, v nichž se lidové etymologie často vyskytují (srov. David, 2010a). Je přitom však třeba rozlišit lidovou pověst a cílený jazykový žert, např. výklad toponyma Ostrava ze zvolání „Ó, strava!“ (k tomu srov. Rejzek, 2009, s. 54).

5 Srov.: „Výrazem předvědeckého jazykového vědomí, reflexe jazyka, je to, čemu lze – s určitou dávkou představivosti a velkorysosti – říkat lidová jazykověda, anebo, abychom se vyhnuli sugestivnímu označení věda, spíše *lidový jazykozpyt*.“ (Čmejrková, 1992, s. 57) Srov. k tomu též Lutterer (1964; 1982).

chápány jako naivní a mylné, které je třeba vyvracet a nahrazovat „správnými“ výklady vědeckými. Např. František Černý,[6] jeden z dvojice autorů *Moravských jmen místních*, přičítal lidové etymologii „značný podíl na znetvořování místních jmen“ (1917, s. 304), a hodnotil ji proto negativně.

Obrat můžeme zaznamenat v 60. letech, kdy Henry M. Hoenigswald (1966) vyzval ke zkoumání toho, jak nelingvisté rozumějí jazyku, a zavedl pro to termín **folk linguistics**. V němčině se užívá termín **Volkslinguistik**, v ruštině **narodnoje jazykoznanije** (народное языкознание) (Čmejrková, 1992, s. 57), do češtiny bývá tento termín překládán různě, např. Světla Čmejrková (1992, s. 57) nazývala tento jev **lidový jazykozpyt**, Irena Vaňková (2007, s. 112–127) psala v souvislosti s jazykovým obrazem světa o **naivní lingvistice**, Lucie Saicová Římalová (2020, s. 25) zvolila termín **laická jazykověda**. Lidová etymologie začala být chápána v tomto širším rámci „lidové lingvistiky“ jako psycholingvistický jev, „který vychází z přirozeného sklonu mluvčích etymologizovat slova cizí a neprůhledná,“ (Rejzek, 1995, s. 239) a „interpretovat, hledat a zprůhledňovat významové souvislosti za každou cenu a nacházet je i tam, kde nejsou“ (Čmejrková, 1992, s. 58). Lidová etymologie je v tomto pojetí velmi úzce spjata s psychologií pojmenování, s jazykovou ontogenezí, má blízko i k etnografii a folkloristice[7] atd. Tento širší pohled na lidovou etymologii se prosadil i v onomastice. Terhi Ainiala (2016, s. 378) definovala **folk onomastics** („lidovou onomastiku“) jakožto „studium lidových představ a názorů na jména a na jejich užívání“.

3. Lidová etymologie a česká onomastika

První a na dlouhou dobu jedinou větší českou prací o lidové etymologii byla monografie Josefa Černého *Příspěvky k české etymologii lidové* (1894). Její autor používal termín **etymologie prostonárodní** čili **lidová** a dále rozlišoval po vzoru Förstemanna **etymologii učenou** čili **bakalářskou**[8] a **etymologii vědeckou** (Černý, 1894, s. 9). Josef Zubatý podrobil Černého práci zdrcující kritice, ve své

---

6 Přímo v článku není autor uveden. Autorství připisuje Františku Černému Ivan Honl (1968, s. 61).

7 Jaroslav Rudnyćkyj považoval lidovou etymologii za jeden z typů etymologického folkloru, vedle pověstí a příběhů, tabuizace a dále přísloví a říkání o jménech. V anglických textech bývají tyto útvary folklórní povahy poznačovány jako **folk namelore** nebo **onomastic folklore** (Rudnyćkyj, 1966, s. 433). Jiří Rejzek (2009, s. 64) hovoří v souvislosti s lidovou etymologií ve folkloru i o etymologické magii či **mytopoetické etymologii**. Nejde podle něj o „etymologickou reinterpretaci jednotlivých, izolovaných slov, ale o významové asociace, které jsou součástí frazému, lidové představy či dokonce rituálního textu.“

8 Termín bakalářská etymologie si půjčil od polského lingvisty Jana Karłowicze, který nazýval lidovou etymologii **slovorodem lidovým** – viz jeho práce *Słoworód ludowy* (1878).

recenzi dokonce napsal: „Spis Č-ného mohl beze škody zůstati nevytištěn nebo ještě lépe nenapsán.“ (1894, s. 154) Přes teoretické a metodologické výtky a přes řadu omylů mu však nelze upřít, že shromáždil úctyhodný materiál, a to nejen z oblasti apelativní, ale především propriální, i když není vždy zcela jasné, co je lidová etymologie a co výklad autorův. Všímal si přitom jak toponym, tak antroponym a věnoval jim samostatné kapitoly. Ty jsou především neuspořádanými výčty příkladů, ovšem pokrývají nejčastější projevy lidové etymologie u proprií:

a) výklad na základě asociace a podobnosti s nesouvisejícím apelativem,[9] např. *Blažej* z ‚blázen‘ (Černý, 1894, s. 27);

b) výklad na základě současného významu apelativa bez ohledu na diachronní vývoj jazyka,[10] např. „Bořivoj není rek, jenž ‚boří voj‘, jak by se zdálo, ale přece něco podobného, totiž ten, jenž k boji (bor = válka, boj) má vojsko.“ (Černý, 1894, s. 25);

c) mylné dekompozice, např. *Nadějkov* vzniklo z ‚naděje na kov‘ (Černý, 1894, s. 30).

Neopomíjí ani změny, k nimž vlivem lidové etymologie u proprií dochází, např. „‚Jarolim‘ svým zněním upomíná na jaro, srv. Jaromír, jest to však smyslová příklona z řec. Hieronyraos.“ (Černý, 1894, s. 27). V souvislosti s toponymy vzpomenul Josef Černý středověké kroniky a jejich pokusy o výklady, uvedl i řadu toponymických pověstí, jež vykládají jména obcí podle domnělých okolností založení daného sídla nebo podle výroků prvních zakladatelů apod., např. „Název osady Těmice, utvořený ode jména muže Těmy, v ústech lidu pozměněn v Těmnice a vykládá se takto: Když Pánbůh jednotlivým krajinám rozdílel dary, zanevřel na tuto a osadníky její odbyl slovy: ‚Těm nic.‘“ (Černý, 1894, s. 30). Tím stanovil okruhy výzkumu lidové etymologie u proprií, na které navazovali i další.[11]

---

9 Srov. termín **asociativní etymologie** (associative etymology), který zmiňuje Witold Cienkowski (1972, s. 16) v souvislosti s pracemi Stephana Ullmana a Johna Orra. Orr (1954, s. 136) se však vyslovil proti nahrazení přívlastku lidový (populaire) přívlastkem asociativní (associative), jednak z důvodu kontinuity užívání zavedené terminologie, jednak proto, že přívlastek asociativní by se podle něj hodil i pro popis vědecké etymologie.

10 Srov. termíny **synchronní etymologie** (Rejzek, 2009, s. 19) a **synchronní analýza** (Mathesius, 1947, s. 96–109).

11 Lidová (popř. bakalářská) etymologie patří mezi nejstarší metody výkladu proprií, u nás se s ní setkáváme již v *Kosmově* či *Dalimilově kronice* (srov. např. Spiess 1863; Michálek 1996; David 2010a aj.). Souvisí to s tím, že ve středověku byla etymologie (v návaznosti na antické autory, např. Platóna) chápána jako rétorická figura (David, 2010a, s. 167). Tyto výklady se často rozrůstají až v etymologické pověsti (srov. např. Tykač, 1900; Honl 1968; Kramařík 1971; Rudnyćkyj 1966 aj.).

Termín **lidová etymologie** používal i Vladimír Šmilauer (1953, s. 71), který navrhl (primárně na základě apelativ) její čtyřčlennou klasifikaci[12] na:

a) lidovou etymologii bez dalších následků;
b) lidovou etymologii, při níž došlo k významové změně;
c) lidovou etymologii se změnou formy (např. *Davlice* > *Ďáblice*) a
d) lidovou etymologii, která měla za následek změnu formy i významu.

Případy jako „ženich z Drážďan, ne z Berouna“ (tj. kdo dívku „dráždí“, ale nemá v úmyslu si ji vzít) přitom označoval jako **žertovnou etymologii** a odděloval ji od lidové (srov. Černý, 1894, s. 20). Ve svém *Úvodu do toponomastiky* pak Vladimír Šmilauer ztotožňoval lidovou etymologii s asimilací,[13] neboť „jde tu o vzájemné přizpůsobování jmen: při asimilaci jsou si nositelé jmen místně blízcí, zde jde o sdružení jmen zeměpisných a obecných v mysli mluvčích“ (Šmilauer, 1963, s. 81). Rozlišoval etymologii **lidovou** a **učenou**, „tvořenou lidmi vzdělanými, zvláště v kancelářích“.[14] V kapitole s příznačným názvem *Z dějin diletantismu a vědeckých omylů* (s. 187–190) odmítal některé rádoby učené teorie. Jinak se však omezil jen na konstatování toho, že lidová etymologie „u zeměpisných jmen působí mnohem častěji, neboť jméno není podporováno odvozeninami a jeho podnět se zapomene“ (1963, s. 81).

Nutno říci, že v českém kontextu nebylo lidové etymologii u proprií věnováno v následujících letech mnoho pozornosti. Pokud se problematice lidové etymologie někdo věnoval, pak se zaměřoval na oblast apelativní, propria ponechával stranou, nebo je používal spíše jen jako zajímavé příklady (viz např. Ducháček, 1953, s. 141, s. 151–155;[15] Erhart – Večerka, 1981, s. 119–124; totéž Večerka, 2006, s. 159–160[16]). Především v 70. letech se pak začaly v onomastice objevovat materiálové studie,[17] ovšem bez větší snahy o teoretické uchopení. Jmenovat můžeme

[12] Též Jiří Rejzek (2009, s. 22) chápe lidovou etymologii široce „jako jakoukoli změnu etymologické interpretace slova způsobenou asociací se slovem jiným, která může, ale nemusí být doprovázena změnou hláskovou či sémantickou“.

[13] Někdy je lidová etymologie též nazývána **lexikální asimilace** nebo **foneticko-sémantická asimilace** (Erhart – Večerka, 1981, s. 120). Albert Dauzat (1946) razil termín **paronymická atrakce** (attraction paronymique). Tyto termíny jsou však problematické, protože poukazují jen na jeden z projevů lidové etymologie.

[14] Kupodivu nezmiňuje etymologii vědeckou. Učenou můžeme dle uvedené charakteristiky ztotožnit s tzv. bakalářskou etymologií.

[15] Otto Ducháček uvádí řadu příkladů lidové etymologie u místních jmen z Francie i změn v osobních jménech.

[16] Adolf Erhart a Radoslav Večerka zmiňují pouze pověsti objasňující původ vlastních jmen osobních nebo místních a uvádějí některé příklady.

[17] Ve slovenské onomastice byla podobná situace jako u nás (viz např. Furdík, 1970; Habovštiak, 1970; Majtánová, 1974 aj.).

např. lokální sondy, které provedl Jaroslav Kramařík (1965, 1971) nebo František Navrátil (1970),[18] soupisy výkladů příjmení od Josefa Bartůška (1970) nebo od Josefa Beneše (1972)[19] atd.

Sledujeme-li vývoj terminologie, musíme zmínit ještě práci Ivana Honla (1968), který synonymně používal termíny **lidová etymologie** a **lidové výklady**. Naproti tomu Libuše Olivová-Nezbedová (1980, s. 532) je rozlišuje a tvrdí, že: „Z čistě terminologického hlediska jsou v opozici **vědecké výklady** zeměpisných jmen, opřené o znalosti lingvistické, historické, geografické, archeologické aj., a **výklady lidové**.[20] Řekne-li se, že jde o vědecký výklad zeměpisného jména, rozumí se tím, že jde o výklad správný nebo výklad, který je na základě dosaženého stupně současných znalostí považován za správný či možný. (…) Velmi často se ‚lidový výklad názvu' ztotožňuje jen s ‚tzv. lidovou etymologií.'." Ovšem podle Libuše Olivové-Nezbedové (1980, s. 533) jsou dvě skupiny lidových výkladů (u pomístních jmen): „Do první skupiny lidových výkladů PJ patří tedy takové výklady, které jsou správné, s nimiž se vědecký výklad ztotožní. (…) Druhou skupinu tvoří takové lidové výklady PJ, které jsou nesprávné. Jde vždy o tzv. lidové etymologie."

Lidové etymologii a propriím se v posledních letech věnoval především Jaroslav David (2001, 2007, 2010a, 2010b aj.), na nějž navázali další onomastici. Publikovány byly studie zaměřené jak na toponyma (např. Spinková, 2011, 2016, 2019; Čižmárová, 2016; Kloferová, 2015; Wojnarová, 2018, 2019; Zirhutová, 2020), tak na antroponyma (např. Dvořáková, 2018). Byla též obhájena řada zajímavých diplomových prací (např. Urbanová, 2003; Klézlová, 2006; Klemensová, 2013; Sklenářová, 2015). Vesměs všechny tyto práce přitom užívají zavedený termín lidová etymologie.

---

18 Jaroslav Kramařík (1965, s. 19–21) uvedl řadu příkladů lidové etymologie z Klatovska, vycházel přitom z tzv. *Eichlerovy sbírky*, která vznikla ve 20. letech 19. století. O několik let později se pak zabýval etymologickými pověstmi souvisejícími s Kozinou a Lomikarem (Kramařík, 1971). František Navrátil (1970, s. 199–201) publikoval výčet příkladů z Českokrumlovska, čerpal přitom z publikace *Pověsti Českokrumlovska a Kaplicka* od Stanislava Cífky, Jiřího Zálohy a Jindřicha Pecky (1969).

19 Josef Bartůšek (1970, s. 15–20) se zabýval lidovou etymologií v anglických příjmeních. Josef Beneš přinesl výčet kuriózních rodinných pověstí o příjmeních (1972, s. 345–349).

20 „Bez uvedení lidového výkladu by i odborník, který však nezná místní poměry, některá pomístní jména obtížně vysvětloval, nebo je nemohl vysvětlit jednoznačně. Např. je rybník Krupák pojmenován podle pana Kroupy, nebo podle krup? Stane se také, že lidový výklad jednoho pomístního jména uvede na správnou stopu při objasnění obdobných pomístních jmen, která se vyskytují jinde a jsou nejasná. (…) Lidové výklady pomístních jmen jsou i bohatým zdrojem pro studie o lidové etymologii." (Olivová-Nezbedová, 1995, s. 43–4).

Závěr

V české lingvistice i v české onomastice se termín lidová etymologie natolik vžil, že se i přes výtky stále používá, a to především kvůli terminologické kontinuitě. Pokusy o zavedení jiných, byť i výstižnějších termínů, nebo některých termínů zahraničních se neujaly.[21]

Zatímco termín lidová etymologie zůstal neměnný, proměnilo se postupně nazírání na tento fenomén. Od dřívějšího chápání lidové etymologie jako pouhé kuriozity či chyby, kterou je třeba odstranit, došla lingvistika až k pojetí lidové etymologie jako projevu „seberegulačních, sebezáchovných, sebeléčitelských postupů jazyka“ (Čmejrková, 1992, s. 58).

Lidová etymologie je jev stále živý a její zkoumání nám umožňuje získat důležitý vhled do fungování jazyka i vlastních jmen.

Studie vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

LITERATURA

AINIALA, T. (2016): Names in society. In: C. Hough (ed.), *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford: Oxford University Press, s. 371–381.

ANDRESEN, K. G. (1883): *Deutsche Volksetymologie*. Leipzig: O. R. Reisland.

BARTŮŠEK, J. (1970): K lidové etymologii v anglických příjmeních. In: J. Svoboda – L. Olivová-Nezbedová (eds.), *Onomastické práce. Svazek 3. Sborník rozprav k 75. narozeninám univ. prof. dr. Vladimíra Šmilauera DrSc*. Praha: Místopisná komise ČSAV, s. 15–20.

BENEŠ, J. (1972): Vypravování, pověsti a „legendy“ o příjmeních. *Zpravodaj místopisné komise ČSAV*, 13, s. 345–349.

CIENKOWSKI, W. (1972): *Teoria etymologii ludowej*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.

ČERNÝ, J. (1894): *Příspěvky k české etymologii lidové*. Praha: F. Šimáček.

ČIŽMÁROVÁ, L. (2016): Česká nářečí a pomístní jména aneb jak rytíř (?) Močihuba získal a opět pozbyl své jméno. *Acta onomastica*, 56, s. 52–62.

ČMEJRKOVÁ, S. (1992): Jazykové vědomí a jazyková kultura (zamyšlení nad tzv. lidovým jazykozpytem). *Slovo a slovesnost*, 53, 1, s. 56–64.

DAUZAT, A. (1946): L’attraction paronymique dans le français populaire contemporaine. *Études linguistique française*, s. 253–261.

DAVID, J. (2001): Lidová etymologie a vulgarismy v toponymech. *Jazykovědné aktuality*, 38, 3, s. 34–39.

[21] Některé se v české onomastice ani neobjevily, proto jsme se jim v tomto příspěvku nevěnovali, jejich přehled podává Jiří Rejzek (2009, s. 19–21). Srov. též Nyström (2016).

DAVID, J. (2007): Etymologie ve výuce češtiny (k využití lidové etymologie zeměpisných jmen). In: H. Marešová – T. Macoun (eds.), *Tradiční a netradiční metody a formy práce ve výuce českého jazyka na základní škole*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, s. 25–30.

DAVID, J. (2010a): „…cui a virginali vocabulo inditum est nomen Devin“ (Etymologie místních jmen v Kosmově, Dalimilově a Pulkavově kronice). In: J. Hladký – I. Valentová (eds.), *Lexika slovenskej onymie*. 17. slovenská onomatická konferencia. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, s. 167–173.

DAVID, J. (2010b): Lidová a bakalářská etymologie vlastních jmen (na příkladu toponym). *Naše řeč*, 93, 2, s. 57–70.

DUCHÁČEK, O. (1953): *O vzájemném vlivu tvaru a významu slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

DVOŘÁKOVÁ, Ž. (2018): Lidová etymologie a „hanlivá“ příjmení. *Acta onomastica*, 59, s. 42–53.

ERHART, A. – VEČERKA, R. (1981): *Úvod do etymologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. (= VEČERKA, R. a kol. /2006/: *K pramenům slov. Uvedení do etymologie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.)

FÖRSTEMANN, E. (1852): Über deutsche Volksetymologie. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete des Deutschen, Griechischen und Lateinischen*, 1. Bd., 1. H., s. 1–25.

FURDÍK, J. (1970): Slovotvorná analógia a analogická slovotvorba. *Jazykovedný časopis* 1, 21, s. 54–59.

HOENIGSWALD, H. M. (1966): A proposal for the study of folk linguistics. In: W. Bright (ed.), *Sociolinguistics. Proceedings of the UCLA Sociolinguistic Conference*. The Hague – Paris, s. 16–26.

HONL, I. (1968): Toponymické etymologie z českého lidového podání. *Onomastické práce. Svazek 2*, s. 59–63.

HABOVŠTIAK, A. (1970): Ľudové výklady oravských chotárnych názvov. In: J. Svoboda – L. Olivová-Nezbedová (eds.), *Onomastické práce 3*. Praha: Místopisná komise ČSAV, s. 65–70.

JANYŠKOVÁ, I. (2016): Lidová etymologie. Heslo. In: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. 1. díl. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 986–987.

KLEMENSOVÁ, T. (2013): *Lidová etymologie toponym*. Bakalářská práce. Ostrava: FF OSU.

KLÉZLOVÁ, M. (2006): *Lidová etymologie a toponymie na příkladu Prahy a Ostravy*. Bakalářská práce. Ostrava: FF OSU.

KLOFEROVÁ, S. (2015): K lidové etymologii v nářečích. In: K. Balleková – Ľ. Králik – G. Mácsková (eds.), *Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty. Jazykovedné štúdie 32*, s. 70–76.

KOŘÍNEK, J. M. (1936): Poznámky k metodice etymologisování. *Slovo a slovesnost*, 2, 2, s. 78–83.

KRAMAŘÍK, J. (1965): Ukázka lidových etymologií názvů obcí v Eichlerově sbírce. *Zpravodaj místopisní komise ČSAV*, 6, s. 19–21.

KRAMAŘÍK, J. (1971): Etymologická podání z cyklu chodských lidových tradic o Kozinovi a Lomikarovi. *Zpravodaj místopisní komise ČSAV*, 12, s. 667–677.

LUTTERER, I. (1982): Onymical mistake in the Naming Process. In: K. Rymut (ed.), *Proceedings of the 13th International Congress of Onomastic Science*. Krakow: Nakl. Uniwersytetu Jagiellonskiego, s. 63–67.

LUTTERER, I. (1964): Psychologie pojmenování a tzv. přezdívková jména místní. *Naše řeč*, 47, 2, s. 81–87.

MAJTÁNOVÁ, M. (1974): Lidová etymologie v knize pověstí o slovenských hradech (M. A. Huska: Skalný hrad na Kriváni, Bratislava 1972). *Zpravodaj místopisní komise ČSAV*, 15, s. 530–532.

MATHESIUS, V. (1947): *Čeština a obecný jazykozpyt. Soubor statí*. Praha: Melantrich.

MICHÁLEK, E. (1996): K prvním pokusům o výklad vlastních jmen ve staročeských textech. *Acta onomastica*, 37, s. 126.

NAVRÁTIL, F. (1970): Lidová etymologie místních jmen z jižních Čech. *Zpravodaj místopisní komise ČSAV*, 10, s. 199–201.

NYSTRÖM, S. (2016): Names and Meaning. In: C. Hough (ed.), *The Oxford Handbook of Names and Naming*. New York: Oxford Handbook, s. 39–51.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. (1980): K lidovým výkladům pomístních jmen. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 21, s. 532–542.

OLSCHANSKY, H. (1996): *Volksetymologie*. Berlin: Max Niemeyer Verlag.

ORR, J. (1954): L'étymologie populaire. *Revue de linguistique romane*, 18, s. 129–142

PALKOVIČ, K. (1989): Básnické etymologie Jána Hollého. *Onomastický zpravodaj*, 30, s. 92–94.

REJZEK, J. (1995): Lidová etymologie a česká náboženská terminologie. *Naše řeč*, 78, 5, s. 239–242.

REJZEK, J. (2009): *Lidová etymologie v češtině*. Praha: Karolinum.

RUDNYĆKYJ, J. B. (1966): Typology of Namelore. In: D. P. Blok (ed.), *Proceedings of the 8th International Congress of Onomastics Sciences*. The Hague: Mouton & Co., s. 433–441.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. (2020): Laická jazykověda. *Časopis pro moderní filologii*, 102, 1, s. 24–35.

SKLENÁŘOVÁ, L. (2015): *Současný stav a lidové etymologie pomístních jmen na Židlochovicku*. Diplomová práce. Brno: PedF MU.

SPIESS, B. (1863): Etymologie lidu a kronikářův. *Otavan*, 3, s. 20–21; 4, s. 26–28.

SPINKOVÁ, S. (2011): K pomístním jménům s etymonem *-drah-* souvisícím s pohybem dobytka. In: I. Valentová (ed.), *Život medzi apelatívami a propriami*. *Jazykovedné štúdie 29*. Bratislava: VEDA, s. 102–126.

SPINKOVÁ, S. (2016): Balaton, Temešvár apod. jako jména objektů na českém území. In: O. Fedoszov – A. Janiec-Nyitrai – Z. Muchová (eds.), *Od počátků k současnosti (1955–2015). 60 let bohemistiky na ELTE*. Budapešť: ELTE BTK Sláv Filológiai Tnaszék, s. 295–303.

SPINKOVÁ, S. (2019): K pomístním jménům *Měřiční*, *Osmiměřičné*, *Půlvrtlová* atd. na Moravě a v české části Slezska. *Bohemica Olomucensia*, 11, 2, s. 66–86.

ŠMILAUER, V. (1953): *Zásoba slovní a význam slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

ŠMILAUER, V. (1966): *Úvod do toponomastiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

ŠRÁMEK, R. (1999): *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: Masarykova univerzita.

TRÁVNÍČEK, F. (1935): *Historická mluvnice československá*. Praha: Melantrich.
TYKAČ, J. (1900): Jména místní s výkladem a pověstmi k nim se vztahujícími. *Český lid*, 9, s. 191–195, s. 282–186.
URBANOVÁ, L. (2004): *Lidové výklady místních jmen v Moravskoslezském kraji*. Diplomová práce. Brno: FF MU.
VAŇKOVÁ, I. (2007): *Nádoba plná řeči*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
WEDGWOOD, H. (1855): On False Etymologies. *Transactions of the Philological Society*, 6, s. 62–72.
WOJNAROVÁ, S. (2018): Colour Terms 'Gold' and 'Silver' in Finnish and Czech Toponyms. *Onomastica Uralica*, 11, s. 187–198.
WOJNAROVÁ, S. (2019): Pomístní jména obsahující apelativa draha a dráha z pohledu (nejen) lidové etymologie. In: V. Gondeková – G. Rožai (eds.), *Varia XXVII*, s. 210–219.
ZIRHUTOVÁ, M. (2020): „Mezi chalupama ulička to ouzká" aneb apelativum soutka v pomístních jménech v Čechách. *Acta onomastica*, 51, 2, s. 388–402.
ZLATOHLÁVEK, V. (1968): K pojetí lidové etymologie v českých zeměpisných jménech. In: V. Šmilauer (ed.), *Onomastické práce 2*. Praha: Místopisná komise ČSAV, s. 243–248.
ZUBATÝ, J. (1894): Příspěvky k české etymologii lidové. *Listy filologické*, 21, s. 145–155.

Žaneta Dvořáková
z.dvorakova@ujc.cas.cz
odd. onomastiky ÚJČ AV ČR, v. v. i.
Valentinská 1
146 17 Praha 1